

HRVATSKI NARODNI PREPOROD U DRNIŠKOJ OPĆINI (1861-1870)

IVAN BURIĆ
Šibenski list
59000 Šibenik

UDK 930.9
Prethodno priloženje
Preliminary communication
Primitljeno 15.V.1994.

Autor u tekstu opisuje vrijeme hrvatskoga narodnog preporoda u drniškoj općini od 1861 - 1870. g. Daje se pregled sukoba autonomaša i narodnjaka te opisuje sudbina ovoga hrvatskoga pokreta u 19. st..

Sredina devetnaestog stoljeća zatekla je hrvatske zemlje u velikoj Sbjedi, rascjepkanosti i zaostalosti.¹ Dok je većina civiliziranih zemalja Europe riješila osnovna pitanja društvenih odnosa, dotle su u hrvatskim zemljama vladali gotovo srednjovjekovni, feudalni odnosi. Zvanično ukidanje kmetstva 1848. g. nije bilo a niti je moglo biti potpuno provedeno u život. Postoji više razloga za takvo stanje. Prije svega da bi se jedan narod mogao razvijati i stupiti na pozornicu moderne svjetske povijesti, potrebno je da on bude slobodan, kompaktan i prosvijećen. Ovi fundamentalni uvjeti za razvijanje svakog naroda i njegove države bili su za hrvatski narod problemi, koje je tek trebalo početi rješavati. Borba za rješavanje ovih problema u povijesti hrvatskog naroda zove se hrvatski narodni preporod. Proces u kojem se odvija taj preporod u našim zemljama, a posebno u Dalmaciji, počeo je nakon ukidanja Bahova apsolutizma i opće demokratizacije u monarhiji. Razbijanje apsolutizma i centralističke koncepcije u austrijskoj monarhiji omogućilo je kakve-takve političke slobode i u Dalmaciji. Ta mogućnost dozvoljavala je življe pokretanje ideja o sjedinjenju hrvatskih zemalja u jednu nacionalnu državu, istina pod vrhovnom vlašću Austrije. Dalmacija kao jedna od članova trojedne krune bila je u tom pogledu u vremenu poslije 1860. g. veoma aktivna. Službeni zahtjev za sjedinjenje upućen je iz hrvatskog sabora 19. lipnja 1860. g. Međutim, taj zahtjev i ideja o sjedinjenju stajala je pred velikim preprekama. Trebalo je tek stvarati politički život među neukim i nepolitiziranim narodom u Dalmaciji. Baš taj narod kao amorfnu masu trebao je biti po mišljenju doktora Lovre Montija, zastupnika vanjskih općina Drniš, Knin i Vrlika, osnova za pobjedu nad veoma jakim neprijateljima.

1 Tekst je napisan u Zadru 1971. godine.

Politička situacija u Dalmaciji u ovo vrijeme (1860-1870) bila je u korist neprijatelja hrvatskog narodnog preporoda, autonomaša.

Autonomaši kao politička struja u Dalmaciji bili su na vlasti. To su ljudi talijanskog podrijetla ili odnarođeni narodni element. Baš zbog toga narodni preporod poprima borbu protiv dvojakog neprijatelja. Prvo protiv političkog i drugo protiv vladajućeg neprijatelja. Radilo se tu o buđenju nacionalne svijesti, kao glavnom osloncu za borbu. Drugi problem bio je socijalnog karaktera, a kao posljedica toga i preuzimanje vlasti iz ruku moćnih autonomaša. Jedino oružje u toj borbi narodne stranke bijaše brojna ali neuka i politički nezrela masa naroda.

Prvi konkretan korak, koji su imali poduzeti narodnjaci bilo je preuzimanje općina iz ruku autonomaša. Jedina mogućnost da oni i pobjede bijaše glas i volja naroda. Da bi se to moglo ostvariti trebalo je proširiti broj glasača, a slobodom glasa potući one koji bijahu manjina, a ipak na vlasti. U početku pobjeda nije bila moguća ni zbog biračkog aparata, a niti zbog načina glasanja.

Situacija u općinama kontinentalnog dijela Dalmacije bila je drugačija nego u primorskim općinama. Baš zbog toga su i mogle doći pobjede narodne stranke prije nego u pomenutim primorskim općinama. Uporedo sa političkom borbom razvija se i borba na kulturnom i gospodarskom polju. Jezik kao osnova kulture i obilježje naroda bio je gorući problem za preporoditelje. Narodni jezik tretirao se tada "kao barbarski jezik koji nije dostojan da uđe u urede, škole i druge javne ustanove pored talijanskog". Neka nam posvjedoči ovaj primjer kao ilustracija jezičnog pitanja u Dalmaciji tog vremena.

"Dalmacija, sadašnja Dalmacija veoma je nenalična svome povjesničkom pojmu.

U Dalmaciji sačuvan je dosta plemeniti dio ovoga tradicionalnoga života, što ga je ona vjerno sačuvala u svojim municipijama kao svešten i ogranak na kome će zapaliti svijeću znanstva i napretka, na dan u kome Bog rekao bude narodu poluotoka: "Uzmi odar tvoj i hodi!" ...

Jest o Gospodo, ovaj nesretni narod koji se valja na svom mučeničkom odru i od vjekova sebi stoji nepoznat, poznat ipak u Evropi radi svojih nagadjanih političkoga ravnovjesja, narod ovaj nije umro i zadahnuće Božje, koje čini se od nekoga vremena da se kloni k Istoku, krijepti melemom uhvanja njegove iznemogle ude i oživljuje ih, narod ovaj poći će i Dalmacija zadobit će opet u svojoj povjesnici prvenstvo dužno znanstvu, koje biva mnogo zaslužno kroz umno i trpeće djelo i ulazi u narod kao sveza sloge i ljubavi, proglašujući načelo građanske slobode, poštivanja osobah i mnijanjah osobne žertve za obšte dobro ...

Ako je sinovima ove zemlje dopušteno uhvati se u budućnost, ako se oni ne žele pokazati kao izrodi prema praotcima, djelima kojim dive se i njima se sa ponosom spominju, neka se dakle priprave na pokus i na žertvu i sabratli će sreću za svoju unučad, blagoslov svojoj uspomeni".²

Gotovo nigdje tako kao na području drniške općine rieči ovog izvješća nisu bile odraz stanja. Nigdje tako, kao u srcu Dalmacije (Zagorje), nije

2 Hitropsno izvješće dalmatinskog pokrajinskog sabora br. 3 i 4, zasjedanje od 26. rujna do 22. listopada 1963. g.

stajao narod sam sebi neznan. Drniška općina je bila centar dobrog dijela toga kraja. Prostirala se je na površini od 659,11 km. Broj žitelja koji je tu živio u to vrijeme iznosio 19.457 stanovnika.³

Brojčani odnos stanovnika i uporaba jezika slavjanskog ili kako su ga oni zvali "hervackoga" dovode do pomisli, tko se s kim zapravo imao boriti za ta prava. Naime, statistika nam pokazuje da je sastav stanovništva bio ovakav: ukupno 19.457, a od toga 14.495 Hrvata, 4.863 Srba i 51 stanovnik koji se služio talijanskim kao materinim jezikom. Svih ovih gotovo 20.000 žitelja živjelo je u 3.650 domaćinstava, dakle prosjek članova u obitelji bio je oko šest osoba.

Politički, kulturni i gospodarski život u općini, možemo reći da i nije postojao. Međutim, ova konstatacija nas ne smije zavaravati, jer i ako nije postojalo političkog života, kao kontinuiranog procesa usmjerenog ka sjedinjenju, postojala je ideja o sjedinjenju. Najbolji dokaz za ovu tvrdnju je izjašnjavanje predstavnika drniške općine za sjedinjenje s Hrvatskom još 1848. g. Dakle, ova siromašna i nada sve neprosvjetećena općina diže svoj glas za tako smjelu ideju, naravno ako uzmemo u obzir vrijeme i političku situaciju u tadašnjoj Dalmaciji. Najbolje znamo situaciju na političkom polju ako sagledamo činjenicu da je Drniš, uz Šibenik i Omiš, bio prva općina koja izražava želju za sjedinjenjem na službeni način. Kasnije se toj ideji pridružuju Dubrovnik i Boka. Međutim, ovaj glas ostao je samo trenutačni bljesak ideje, koja je još uvijek bila samo glas pojedinaca, koji su stajali po strani vlasti i službenog stava Dalmacije o tom pitanju. Da je to ostao samo bljesak treba još "zahvaliti" političkom stanju u zemlji za vrijeme Bahova apsolutizma. Padom političke koncepcije Bahova apsolutizma i uvođenjem liberalnijeg života u monarhiji dolazi opet do pozicije unutrašnje političke borbe u Hrvatskoj i u Dalmaciji. Ova borba vodi se u Dalmaciji između autonomaša i narodnjaka kao najznačajnijih i jedinih struja politike u Dalmaciji.

Tek sada će ova borba narodnjaka imati svoju političku organiziranost i kontinuitet. Kako se vidi iz već izloženih podataka o sastavu stanovništva, politički pokret narodnjaka imao je specifičan položaj u Drnišu s obzirom na to stanje u Dalmaciji. Naime, borci narodne stranke na ovom području nisu imali ozbiljnijeg političkog protivnika u svojim redovima. Radi se tu o jednom mnogo čvršćem, a time i opasnijem protivniku, koji je poslan u ovaj kraj od strane čvrsto spletene mreže autonomaša, a na nivou Dalmatinskog pokrajinskog sabora. Drniška općina je pripadala prema podacima iz 1857. g. zadarskom okružnom poglavarstvu.

U Dalmaciji se postojala četiri okružna poglavarstva: Zadar, Split, Dubrovnik i Kotor.⁴ Pošto se Drniš tretirao u isto vrijeme kao općina i kao pretura (kotar), on nije bio posredno nego direktno podložan zadarskom okružnom poglavarstvu. Ako još k tomu dodamo činjenicu da je općinstvo kao upravni organ u poglavarstvu bilo isključivo iz redova

3 Općinski glasnik, Split, 1885. g.

4 Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri.

zemljoposjednika i vrhova buržoazije, istina koja je bila usko vezana zajedničkim interesima sa veleposjednicima, onda na osnovu tog podatka znamo kakve su šanse imali progresivni politički stavovi narodnjaka. Na čelu općine Drniš nalazi se najimućniji zemljoposjednik toga kraja, inače stranac, Melkior Difićo.

Na samo načelnik općine nego i čitava struktura općinske vlasti zatvara jedan krug. Politički krug općine u rasponu os seoskih glavara, kao najnižih organa državne vlasti, pa do načelnika općine bio je korumpiran i usmjeren po zakonima koji vladaju u čitavoj monarhiji. Dva osnovna faktora dominirala su kod tih ljudi kao njihovo neizostavno obilježje, kao njihove političke karakteristike. Prvo da su imućni i drugo da su povjerljivi "carski ljudi". Obe karakteristike su uzročno posljedično vezane jedna za drugu. Naime, jedan veleposjednik je živo zainteresiran za održavanje postojećeg društveno-političkog stanja, a kao takav on je do kraja odan vlasti. Na drugoj strani imamo amorfnu masu naroda kao osnovicu, koja treba biti temelj političkog stremjenja nekoliko prosvijećenih rodoljuba.

Najznačajniji narodnjaci u općini bijahu: dr. Marko Grubišić, Šime Petričević, Mice Vojnović-Nakić, Marko Živković-Šupuk, Miho Novak, Josip Punoš i Josip Alfrević. Uz ove rodoljube treba još dati vidno mjesto u osvješćivanju naroda i nižem svećenstvu. Ti ljudi su mogli mnogo učiniti za narodnu stvar poradi toga što su potjecali iz naroda i živjeli i djelovali u njemu. Crkva bijaše tada jedina, ako se tako može reći, kulturno-prosvjetna ustanova u onoj sredini. O školama i drugim ustanovama gotovo nema ni govora. U Drnišu tada postoji jedina osnovna škola na području čitave općine. Gotovo dvadeset tisuća pučanstva bilo je prepušteno samom sebi u kulturno-prosvjetnom pogledu.

Narod zahtijeva u sklopu čitavog ovog pokreta da se riješi i to pitanje.

"Da se dadu škole u Zagorju
Kakono su sada u primorju"⁵

Rijetki su bili slučajevi da su ljudi naučili čitati i pisati sami. Narodni učitelji su bili najčešće seoski župnici.

Interes zagorskog puka nije se zao dalje od kruga koji čini kuća, zemlja i stoka. Poljodjelstvo je jedina djelatnost kojom se bavi gotovo sve stanovništvo što živi na prostranoj ali krajnje siromašnoj zemlji. Teško je bilo zaviriti u dušu takvog čovjeka, koji nije znao za nikakvo dobro bilo ono iz prirode ili iz društva. Sve je prema njemu bilo škrto i zatvoreno. Ako se uzme u obzir da je uz to i nepismen, onda drugačiji nije ni mogao biti, nego zatvoren, pomalo potišten i nada sve nepovjerljiv. Nije on mogao razlikovati nikakve vrste i oblike vlasti. Za njega pojam vlasti po prilici znači isto što i bog. Nije mu bilo toliko važno hoće li ona biti tuđinska ili hrvatska ili dalmatinska - znao je da nije i ne može biti

5 Izvadak iz narodne pjesme koja još živi u usmenoj predaji, a odnosi se na vrijeme o kojem je riječ.

njegova. Tu je prestalo njegovo svako rasuđivanje o pojmu vlasti. Bio je taj čovjek duboko uvjeren da je to njegova sudbina i ništa više. Jedino što ga je držalo uspravno bila je vjera, vjera u boga. To mu bijaše jedina vjera jer nije imao razloga vjerovati u ljude i u društvo, a ni govora ne može biti da je imao onu treću (za ideju narodnog preporoda najvažniju vjeru) u bolju budućnost. Kakav je onda i mogao biti čovjek, koji je imao samo dvije stvari - vjeru u boga i komad zemlje? On se kreće samo na toj relaciji, zemlja mu je omogućavala da biološki opstoji pod najtežim mogućim uvjetima, a vjera mu je omogućavala da kako-tako duhovno živi.

Pravo, taj pojam je za njega značio porez, služenje caru i eventualno kakvu parnicu sa susjedom. Nije mogao doći čak niti do toga, jer tadašnji Drniš ima samo jednu privatnu pravnu ordinaciju, koju je držao jedan sudac. Taj sudac opet nije mogao biti čovjek iz naroda, nego strogo povjerljiv čovjek prema vlasti, a to može biti jedino tuđinac, koji je govorio talijanskim ili njemačkim jezikom. Dakle, ako netko treba tražiti pravdu morao je plaćati prevodioca, suca i naposljetku otići kući još potišteniji, jer naravno da ga taj tuđinac nije mogao a niti htio shvatiti. Da je to bilo doista tako svjedoči nam podatak koji govori kako je tadašnji svemoćni splitski načelnik Ante Bajamonti osporio jednom pravniku, pristalici narodnjaka, mogućnost da bude primljen kao sudac u Drnišu.

Tako je život u drniškoj općini tekao prilično ili bolje rečeno prividno mirno u razdoblju od 1860. g. pa sve do 8. kolovoza 1865. g. Uglavnom svi procesi privredivanja su se odvijali u zatvorenom krugu domaćinstva. Zahvaljujući siromaštvu tla u ovom kraju živi najviše obitelji, koje se nikako drukčije ne mogu tretirati nego kao slobodno seljaštvo. Takvi su bili i prije Jelačićeva proglašenja o ukidanju kmetstva 1848. g., a ostali su u tom statusu sve do poslije II. svjetskog rata. Kakva je bila i koje su karakteristike te ćelije u kojoj je jedna obitelj bila u isto vrijeme proizvođač i potrošač robe, koju je davala škrtta zemlja natapana njihovim znojem. Ne možemo govoriti o hrvatskom narodnom preporodu ako ne zademo u tu ćeliju. Jedna od osnovnih obilježja narodnih preporoda jest baš taj da sruši barijere tih zatvorenih ćelija. Moramo znati kakav je to proces koji se u njoj odvija i zatvara krug. Naime, proces kao što je buđenje nacionalne svijesti nosi sa sobom karakteristike koje ne mogu biti ostvarene u uvjetima kakvi su bili u Dalmaciji, a napose u drniškom kraju. Pokret kao ideja ostvaruje se komuniciranjem na svim poljima, a osobito važnu ulogu ima gospodarstvo kao grana djelatnosti. Jezik kao sredstvo postaje djelotvoran jedino onda ako je on jezik naroda, ako na tom jeziku izlazi tisak, ako se njime predaje u školama i govori u svim javnim ustanovama.

Tek onda on postaje sila, sila kohezije koja drži mase na okupu. Budući da na gospodarskom polju nije moglo doći tako brzo do promjene, ostaje mogućnost da se više djeluje na kulturnom i političkom polju. Na kulturnom polju se kao i na gospodarskom nije moglo nešto značajnije učiniti, jer vlada nepismenost, a sam Drniš kao centar općine nema čak niti čitaonice. Ostaje dakle borba na jedinom polju djelovanja, na političkom planu.

Naročitu oštrinu politička borba dobiva poslije izlaska prvog broja "Narodnog lista", "Il Nationale" 1. ožujka 1862. On postaje u pravom

smislu organ Narodne stranke. On je poprište gdje su se perom obračunavali vodeći intelektualci toga vremena u Dalmaciji. Ideja za osnivanje lista potječe iz Splita. Možda je čudno što se to zbilo baš u Splitu, koji je na čelu s Bajamontijem predstavljao najjače uporište autonomaša. Međutim, tu se potvrđuje pravilo koje je tipično za političku borbu, gdje je najveći pritisak tu je i najjači otpor.

Koliko je Bajamont bio politički jak svjedoči nam najbolje činjenica da se je Natko Nodilo, glavni urednik lista morao seliti u Zadar. Ideja za pokretanje Narodnog lista živa je već 1860-te g. Ona nije samo ideja nego potreba grupe rodoljuba kao što su bili: Pucić, Pulić, Klaić, Pavlinović, Vranković, Danilo, Montić i niz drugih veoma učenih i utjecajnih ljudi. Oni bijahu duša i mozak narodnog preporoda. I osnivanje lista je njihova stremljenja pretvorilo u realnu mogućnost djelovanja. Bespoštena borba reflektirala se u narodu čitave Dalmacije pa tako i Drniša, kao jasno zacrtani put. Jedan je njihov put koji vodi preporodaju i osvješćivanju nacionalne misli, a drugi je tuđinski koji nastoji zadržati status quo. Dileme nije moglo biti, narod je na strani svojih heroja-idola Nodila, Pavlinovića, A. K. Matasa i drugih vođa, koji nisu zazirali ni od polemike sa autoritetom kakav je tada bio Tomaseo. Nemir ulazi u škole, ustanove, pa i samu općinsku upravu. Grupe mladih intelektualaca demonstriraju protiv vlasti. Mase na raznim zborovima bivaju informirane o političkom stanju. Počela je najveća politizacija stanovništva svih vremena do onog doba. Ova strujanja su probila barijere one ćelije zatvorenog kruga i osobnih interesa. 1865. g. je za područje Drniša jedna od najburnijih godina uopće. Naime, te godine su trebali biti održani prvi općinski izbori po novom izbornom pravilniku koji je donesen 1864. g., a u skladu s općom demokratizacijom u Monarhiji. Novi izborni pravilnik u sedam poglavlja sa 111 paragrafa donosi pravila za izbore, koji se imaju obaviti u općinama. Drniška općina ima tada 2700 birača i tretira se po tom pravilniku kao one općine koje imaju preko 1000 birača, a na osnovu toga biraju 36 članova općinskog vijeća.

U pravilniku stoji da izborni član ne može odbiti dužnost, ukoliko nije vojni službenik, svećenik ili ako je stariji od 60 godina - poseban je slučaj ako je dotični član bolestan. Prvim općinskim izborima po novom sistemu u Drniškoj općini prethodila je bučna agitacija, kako narodne tako i autonomaške stranke. Upravo to je i probudilo narodne mase. Da je tako i bilo neka nam posvjedoči sljedeće:

"Na noge se svi kršni Zagorci
I vi braćo rođena primorci
Od drniškog do kaštelanskog kraja
Eto nema od izbora dana
(...)
Kralj i zakon nama prava dade
Dvadesetčetiri lita tko imade
I bogataš i siromah skupa
Nek slobodno k izboru pristupa"⁶

Normalno je što je narod postao zainteresiran za stvar Narodne stanke, jer mu je time pružena prilika da izabere općinsku upravu. Uprava se sastojala od načelnika i dva do šest presjednika. Ove su birali vjećnici,

koji su trebali biti izabrani glasom naroda. Bila je to jedinstvena prilika, koju su - sudeći po kasnijim događajima - mase u potpunosti shvatile. To treba zahvaliti prije svega nekolicini pismenih ljudi, a poglavito progresivnijim svećenicima.

8. kolovoza 1865. Drniš je osvanuo pun seljaka, koji su došli na izbore ne samo iz bližih sela nego i iz onih najudaljenijih. Toga dana su trebali biti održani izbori za treće biračko tijelo, 9. kolovoza za drugo a 10. kolovoza za prvo biračko tijelo. Odmah izjutra vladala je među pukom naelektrizirana situacija. Pjevali su pjesme koje za ovu priliku spjevao nepoznati narodni pjesnik.

(...) "Evo puče preporučam tebi
Jer ti želim dobra ko i sebi

Da glasuješ za našega brata
Po zanatu vričnog advokata
U Drnišu odavna stanuje
I sve jade on zagorske čuje

A ispa je brate od opanka
Zagorkinja rodila ga majka
I od kape tvrdoga mačkлина
Iz zagorskih iznika je stina

Na križu mu Ivan ime biše
A Krete se odvjatnikom piše
Od poštene kuće i plemena
Hrvatskoga našega imena."⁷

Veoma energično su ti ljudi izvikivali parole protiv tadašnjeg načelnika, autonomaša Difičnika i njegove stranke. Zanimljivo je da se ova šaćica autonomaša ukotvila u samom mjestu Drniš i držala vlast u svojim rukama (vjerojatno uz pomoć autonomaške stranke iz drugih krajeva). Toga dana su autonomaši vidjeli po samoj atmosferi da im je došao kraj.

Najaktivniji u redovima autonomaša kao agitator i špijun bio je Difičnikov tajnik Radnić, inače čovjek iz naroda ali korumpiran. Kad je taj čovjek vidio oko podne da su pozicije autonomaša slabe isparao je zapisnik izbora. To je učinio pod izgovorom da tobože način glasanja nije bio regularan. Osim toga pokušaja, Difičkov agitatori pokušavaju varati neuki narod; međutim, najistaknutiji borci narodnjaka kao npr. Mate Grubišić, Šime Petričević, Nikola Nakić, Marko Živković-Šupuk, zvaní Šaćac i Miho Novak, nisu dozvolili taj pokušaj obmane, nego su upućivali nepismene seljake kako treba glasati. Izbori su prekinuti u 12 sati da bi se nastavili oko 3 sata poslije podne. Razbješnjeli seljaci reagirali su na taj prekid vikom, prijetnjama i psovkama upućenim Difičkovim ljudima. To je bio vrhunac naelektriziranosti među masama.

6 Izvadak iz narodne pjesme o toj prigodi, pjesma još i danas živi u usmenoj predaji u tom kraju.

7 Isto što i pod br. 5.

Posljedica toga bila je prava tuča između seljaka i narodnjaka na jednoj stranici a autonomaša, vojske i žandara na drugoj. Već pomenuti tajnik općine Radnić i njegov brat fizički napadoše Matu Grubišića, istaknutog narodnjaka. I drugi predstavnik narodne stranke Marko Živković se jedva izvukao iz gužve teže ozlijeđen. Spasila ga je masa seljaka od težih posljedica. Ovo je prevršilo svaku mjeru i prelilo čašu kod razbješnjelih seljaka te su oni "tražili glavu načelnika Difičnika i poreskog upravitelja Ljubića". Kad je pretor Fortis pomoću žandarmerije zatvorio nekoliko seljaka i s njima njihove vode, počela je još žešća tuča. Seljaci su kamenjem napali na Difičnikovu kuću i time prisilili pretora da pusti njihove zatvorene ljude. Autonomaši vidjevši da im prijeti fizička opasnost od seljaka ne samo da pustiše zatvorene nego i angažiraše uglednije građane Drniša na smirivanju situacije. Tako su toga dana u predvečerje gnjevni seljaci napustili Drniš i uputili se kućama, pa je u samom mjestu zavladao prividni mir.

Bilo je to zapravo zatišje u kojem su autonomaši tražili sredstva kojim bi kaznili narodnjake u znak osvete. Sa koliko bijesa su se seljaci vraćali kućama svjedoči nam nekoliko tužbi, koje su pokrenute protiv njih radi paljenja plasta (stogova) slame, srušenih ograda i drugih šteta koje su počinili na imanjima svojih protivnika autonomaša. Posljedice svega toga bile su sudske istrage, "u ime zakona" protiv narodnjaka, čije je djelovanje okarakterizirano kao "nasilje nad pravdom" i tešku povredu zakona.

Slijede hapšenja nekih seljaka a vode narodne stranke M. Grubišić, M. Živković, M. Novak i ostali bijahu odvedeni pred istražni sud u Zadru. Te iste večeri, kad su drniški rodoljubi dovedeni i utamničeni u Zadru, namjesnik - barun Mamula organizira jubilarni banket i apelira na općine da svojim učešćem na tom banketu uveličaju ovo "slavlje".

Bijaše to posljednji pir trojice najvećih protivnika hrvatskog narodnog preporoda u Dalmaciji: Mamule, Rosnera i Lapenne. Na intimnom banketu, zadovoljni prividnim ugušenjem narodnih težnji, te iste večeri Mamula ispija zdravice u čast pobjede autonomaša. Dok se u ovakvom ambijentu slavi i pije u Zadru, drniški rodoljubi (seljaci), da bi se osvetili protivnicima, pale imovinu prodanog narodnog sina Mijanovića. Čine to u onom vremenu kad su očekivali odluke prizivnog suda u Zadru o njihovim vodama. Kakva "pravda" se mogla podijeliti drniškim rodoljubima možemo znati po činjenici da je postupak protiv njih vodio istražni sudac zadarskog prizivnog suda De Giovanni.

Slika narodnog protesta protiv autonomaštva u drniškoj općini ne bi bila potpuna, ako je ne kompletiramo daljnjim tijekom događaja. Naime, susjedna općina Knin, koja u mnogim obilježjima, a napose raspoloženjima naroda prema autonomaštvu bila gotovo identična situaciji u drniškoj općini, doživjela je, moglo bi se reći, reprizu događaja što su se zbili u Drnišu 8. kolovoza. žestina pokreta i žrtve u pobuni u Kninu bile su veće od onih u Drnišu. To možemo pravilno shvatiti jedino ako uzmemo u obzir kontinuitet razvoja događaja. U Kninu se događa pobuna dvanaest dana kasnije nego u Drnišu. Ova dva događaja su uzajamno uvjetovana i usmjerena prema istom cilju, pobjedi narodne volje u tim općinama

koje su bile najčistije u pogledu odnosa naroda prema tuđinu. To su općine gdje su živjeli i sada žive stanovnici "slavjanske" pripadnosti. Ako se uzme u obzir da je ovo područje, gdje su u slozi živjeli ne samo Hrvati nego i dobar dio Srba, onda odatle dolazi bitna konstatacija za narodni preporod - da su Srbi u Dalmaciji uz većinu hrvatskog življa bili veoma zainteresirani za narodni preporod i ideju sjedinjenja s Hrvatskom.

Bio je to prvi jači pokušaj i istup narodne stranke, tada bez presedana u Dalmaciji. Kao posljedica toga bijaše najcrnja jesen za predstavnike narodne stranke u drniškoj općini. Ta crna jesen je uslijedila nakon burnog ljeta 1865. Naime, poslije izbora u Drnišu 8. kolovoza i u Kninu 20. kolovoza, najeminentnije vođe narodne stranke a među njima i dr. Lovro Monti čamili su u tamnici zadarskog istražnog suda. Ako tražimo efekt, odnosno odjek ovih događaja, onda ih moramo tražiti u udjelu događaja koji su doveli do smjenjivanja namjesnika Mamule i uklanjanju Lapenne, glavnog savjetnika namjesništva. Bijaše to dakle prvi jači konkretan udarac narodnjaka, a na osnovu masa, autonomašima. Utjecalo je to barem kao mali dio i u mijenjanju kursa politike u čitavoj monarhiji. Dolaskom Belkrevija situacija se kako-tako mijenja u korist narodne stranke. Rezultat pada Mamule i Lapenne bio je puštanje rodoljuba iz zatvora i konačna pobjeda narodne stranke u Drnišu, na izborima 8. prosinca 1865. g.

Kolika je bila ideja za sjedinjenje i uopće snaga ideje narodnog preporoda u očima seljaka, svjedoči nam doček rodoljuba koji se vraćaju iz tamnice početkom prosinca 1865. g. Pobjeda narodne stranke značila je Drnišu mnogo, a ne samo za dotičnu općinu nego je dala vrlo dragocjen prilog cjelokupnoj pobjedi narodne stranke u Dalmaciji. Prvi načelnik poslije pobjede narodnjaka u Drnišu bijaše istaknuti narodnjak Ante Štrkalj. U istom periodu u susjednoj općini Knin izabran je za načelnika dr. Lovro Monti, jedan od najistaknutijih boraca narodne stranke na području Dalmacije. On ujedno postaje i zajednički zastupnik za vanjske općine Drniš, Knin i Vrliku u dalmatinskom pokrajinskom Saboru.

Vrijeme načelnikovanja Ante Štrkalja unijelo je velike promjene u politički i kulturni život drniške općine. On je prvi načelnik narodnjak nakon dvanaestogodišnje suverene vladavine autonomaša Dinfika. Mjesto načelnika drniške općine za 1868. g. ostalo je prazno u rubrici shematskog prikaza političkog stanja u dalmatinskim općinama. Taj prikaz nalazi se u knjizi "Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri". Međutim, dokumentima Hitropskih izvješća dalmatinskog pokrajinskog sabora iz 1868. g. stoji slijedeće:

Drniš 28. kolovoza 1868

Visoki Sabore!

Mjeseca Srpnja, skoro prošastog, netom se raznio glas da pri novom političkom ustrojstvu, važan kotar Drniški, bio bi ostao bez političkog ureda, Drniško obćinstvo zastupstvo s priloženom prijavom, bio se prešno obratio na pokrajinsko Namjestništvo u svrhu da bi ono na temelju znastnih u istoj prijavi navedenih razloga, isprosilo kod preuzvišenog Popečiteljstva unutarnjih djela odredjenje za ovo glavno mjesto kotarskog kapetanata, ili barem izaslanog Povjerenstva.

Na tek 7. kolovoza mjestna je Preturija odlukom pod br. 1186 povratila predrečenu prijavu s opazkom, da Namjestništvo nije moglo obratiti općinu na obsluženje Popečiteljskih odredba od 15. Srpnja s.p., s kojom bijaše ustanovljeno novo političko namještenje to obćinska prijava nije ni podnešena bila na razmatranje pomenutog Popečiteljstva.

U takvom stanju u stvari obćinsko zastupstvo Drniško ne može se nikako smiriti da upakajeno se podvrgne posljedicom, koje bi dopale svojih obćinara iz oskudice političkih vlasti, te smatra si dužnim obratiti se tomu visokom Saboru u svrhu da, pripoznavši nuždu zemaljskog namještenja u Drnišu, političkog poslovača, izvoli prešno svojim uplivom isposlovati radi toga kod preuzvišene Vlade. razlozi koji nukaju obćinsko potpisano zastupstvo da toplo ponovi tražbu, potanko su opisani u prijavi pod a.

Njima Visoki Sabor može pridodati ranu hajduštva koja, mjesto u smanjiti to veće soldjer raste - uzrok tomu slabo zauzeće onih kojih spada da ju izliječi. Oduzeti iz Drniša politički poslovač i dignuta ovdješnja vojnička posada, o čemu obćina bila je jur obaviještena. Visoki Sabor kako i može dostaviti kakav će biti položaj ovih stanovnika u kotaru, gdje se danomce pojavljuju zločinstva, gdje javna sigurnost postala je već pukom željom, gdje stalno stoje hajdučke čete, koje ne bi više imale stega, pa bi se dale kraći u srijed mjesta.

Da Visoki Sabor izvoli dostaviti preuzvišenoj Vladi, da je jedna sigurnost kotarnom, ležala u postanku u Drnišu političkog ureda i vojništva, pa da jedno i drugo mogu se dakako oduzeti prosvjetlenim mjestim, gdje javna sigurnost ne ima što da želi...

Da je obćina bogata, ona bi po sebi predstavljenim uredim doskočila; no nesritno njeni dohoci jedva služe, da pokriju troškove obćinskih odpravljanja.

Obćinsko zastupstvo stoga moli Visoki Sabor da kod preuzvišene Vlade izprosi namještenje u Drnišu političkog poslovača z dodatnom molbom da do odnosnog rješenja bude preporučeno komu se pristoji da na umirenje pućanstva i na zaštitu reda ostane nedotaknuta ovdje obztojeća vojnička posada.

Od obćinskog opraviteljstva, Drniš 28.VIII 1868.

naćelnik: Petar Nakić

prisjednici: Marko Živković

Miović

Vilićić⁸

Molbu je ćitao u dalmatinskom pokrajinskom Saboru dr. Lovro Monti. Dakle, ovaj dokument, odnosno molba svjedoći nam o tome da je Drniš 1868. ne samo imao naćelnika, nego i o stanju u drniškoj općini u politićkom pogledu. Kako vidimo, molba odražava odnos dalmatinskog pokrajinskog Sabora prema drniškoj općini na ćelu koje su istaknuti narodnjaci. Vidimo, dakle, i još za narodni preporod vaćan stav, a to je taktika namjesništva u borbi protiv narodne stranke. Naime, dokument nam pokazuje kako su oni nakon poraza u jednoj općini, a tada ih je bio dobar broj, koncentrirali snage u veće primorske gradove, a u svrhu obrane vlastitih politićkih pozicija. Bilo je to oćito posljednji pokućaj autonomaštva da se održi na vlasti u Dalmaciji, forsiranjem glavnih centara, a na ućtrb "perifernih" dijelova Dalmacije. Međutim, vidjeli smo da je

8 Hitropisna izvješća dalmatinskog pokrajinskog Sabora, zasjedanje 8. str. 378/9.

sveža krv zdravog elementa naroda navirala baš iz ovih dijelova. Najbolje svjedočanstvo je za to pregled datuma pobjeda narodne stranke u pojedinim općinama u Dalmaciji.

Osim ove molbe da se osigura red i mir u drniškoj općini za vrijeme ovih burnih politički život ovog kraja važniju molbu. U toj molbi koja slijedi neposredno iza prethodne, 24. rujna 1868. g. općina Drniš traži od dalmatinskog pokrajinskog Sabora da se omogući biranje trojice zastupnika, umjesto dotada jednog zastupnika za dalmatinski pokrajinski Sabor.

Naime, oni žele da svaka općina napose tj. Drniš, Knin i Vrlika imaju po jednog zastupnika. Dotada je dr. Lovro Monti bio zastupnik za sve tri spomenute općine. Njihovoj molbi je bilo i udovoljeno pa su uz dr. Lovru Montija potvrđeni kao zastupnici i Jerotije Kovačević i Krsto Kulušić (vjerovatno onaj Krsto kojeg smo već susreli u stihovima spomenute narodne pjesme).

Oni su bili izabrani još i prije godinu dana od strane općina a tek pomenutog datuma su bili potvrđeni. Tako je eto dalmatinski pokrajinski Sabor dobio tri glasa više, a kao prilog narodnoj stranci u svojstvu općina Drniša, Knina i Vrlike udoše oni u onaj poznati sastav narodnjaka u Saboru 1870. i izvojevaše skupa s ostalim definitivnu pobjedu narodnjaka nad autonomaštvom, a time udariše temelje novom kursu političkog života u Dalmaciji.

Osim na političkom razvila se življa djelatnost i na ostalim područjima djelovanja ljudi ove općine. Općinska uprava, predvođena narodnjacima uspjela je isprositi od Vlade pomoć za popravak puteva.

"Da se grade po Zagorju puti
Jerbo danas brate krš je ljuti
Da se grade lokve i bunari
Za Zagorje jer nitko ne mari"⁹

Općinska pomoć nije bila velika, kako nam svjedoče dokumenti, ali je pokazana volja da se ova siromašna općina izvuče iz političke neodređenosti i zatraži svoja prava i ulogu u životu cijele pokrajine. Koliko je učinjeno u tako teškim prilikama, u razdoblju od 1865-1871. svjedoči nam podatak da je općinska uprava na čelu sa veoma progresivnim narodnjakom, sucem Franjom Tomašićem isposlovala stipendije za školovanje svojih ljudi u struci poljodjelstva, kao jedine privredne grane u tom kraju. Koliko je probudena svijest u narodu pridonijela napretku općine neka nam posvjedoči i činjenica što je npr. u tom razdoblju dobrovoljnim radom naroda pošumljen jedan dio općinske goleti. Ove i niz drugih akcija pokazuju nam da se u drniškoj općini u razdoblju borbe oko narodnog preporoda zbilo nešto bitno a možda i najbitnije u njenoj povijesti.

Velika je to stvar kad je zagorski seljak predvođen vrlo umnim i utjecajnim vođama naroda izašao iz one već spomenute ćelije (domaćinstvo

9 Isto kao i pod br. 5.

ili u najboljem slučaju kampanelizam) kojim bijaše dotada ograničen taj čovjek. Izišao je on iz tih okvira kućnih briga i osobnih interesa u jednu sferu koja se može okarakterizirati kao nacionalna svijest. Tako je on stupio na jednu širu pozornicu života i dao dostojan udio u konačnoj pobjedi narodne volje u postojbini mu "Hrvatskoj".

To je bi samo prvi korak, koji je značio pokušaj oslobađanja od tuđinske vlasti, stvaranjem kompaktne zajednice "s braćom s one strane Velebita", kako su oni zvali ljude iz unutrašnjosti iz sjevernih predjela Hrvatske. Nije to bio a niti je mogao biti konačan korak do cilja, cilja za kojim su žudjeli, jer takva zamisao kao što je kompaktna, slobodna i prosvjećena njihova postojbina Hrvatska nije mogla opstojati u okviru monarhije. Istina, monarhija je umirala ali grčevito ih je stezala u zagrljaj još punih 50 godina. I pored onog prvog koraka koji je najvećim svojim dijelom ostao kao san i žarka želja ostadoše oni dakle i dalje samo robovi svoje vlastite zemlje, umirući pod tuđom zastavom na raznim frontovima diljem Europe. Taj njihov prvi korak koji mi danas zovemo Hrvatski narodni preporod ostao je samo čežnja. Nama taj korak stoji u uspomeni kao težnja pradjedova kojoj nije bilo naklonjeno ni vrijeme ni svijet.

LITERATURA I IZVORNI MATERIJAL

- Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri*, Zagreb, 1969
Dr. Grga Novak: *Prošlost Dalmacije*, Zagreb, 1944
*** Političke prilike u Dalmaciji, 1862-1865, *Radovi Instituta JAZU*, Zagreb, 1959
Dr. Ferdo Šišić: *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*, Matica hrvatska, Zagreb, 1962
Općinski glasnik, I. g., br. 2 i 3, Split, 1895
Dr. Lovro Monti: *Zašto sam istupio iz dalmatinskog pokrajinskog Sabora*
Dr. Karlo Kosor: *Stinjska spomenica*, Stinj, 1965
Narodni list, jubilarni broj 1912
Hittropsna izvješća sa zasjedanja dalmatinskog Sabora, br. 3-10, Zadar, 1863-1871
Rukopisi, 1865 (o istrazi protiv narodnjaka iz Drniša 27. kolovoza 1865.), Znanstvena biblioteka Zadar
Prigodna narodna pjesma, koja živi u narodnoj predaji iz vremena preporoda, po usmenom kazivanju narodnog pjesnika Mate Bulata

CROATIAN NATIONAL RESTORATION IN THE COUNTY OF DRNIŠ

(Summary)

The author describes the period of the Croatian national restoration in the county of Drniš from 1861 to 1870. He presents the survey of conflict between Dalmatian autonomists and populists and also describes destiny of this Croatian movement in 19th century.